

ZABORAVLJENI PODMORNIČKI RAT NA JADRANU

UDK 355.49 : 623.827(940.3/4. + 940.53/.54)(262.3)

Stručni rad

Sažetak

U članku je opisan zaboravljeni podmornički rat u prvom i drugom svjetskom ratu u uskome moru kakvo je Jadranko more. Prvi dio teksta opisuje aktivnosti, daje kratku vojnu analizu i rezultate francuskog versus austro-ugarskog podmorničkog rata. Drugi dio članka, na sličan način, opisuje aktivnosti britanskih podmornica u Jadranu.

Dakako, priložen je i tablični pregled karakterističnih tipova podmornica iz drugog svjetskog rata, gubitak trgovačke flote i brodovlja ratne mornarice u tim ratovima, po razdobljima i u ukupnom iznosu.

Pred neumoljivim zakonima kratkoće ljudskog vijeka mnogi stari kapetani, nekad mladi časnici i drugi članovi posada raznovrsnih trgovačkih i ratnih brodova iz minulih svjetskih ratova, s vremenom su nestajali, odnoseći zauvijek sa sobom bezbroj neispričanih tajna, neponovljivih strahova doživljenih od podmornica i njihovih surovih posada, koje su vrebale iz oceanskih i jadranskih dubina. Tako je prepuštena zaboravu još jedna od brojnih istina o svojoj besmislenosti i okrutnosti kojima je izložen čovjek u ratu.

Svjetska literatura obiluje tomovima knjiga s iscrpno opisanim brojnim podmorničkim i protupodmorničkim operacijama. Dio je preveden i na naš jezik, ali bibliografija s takvom tematikom na Jadranu dosta je skromna, jer su borbene operacije površinskih brodova bile češće i vidljivije, pa je nakon njih ostalo više materijalnih dokaza nego poslije podloga podmorničkog rata.

Podmornička djelovanja u minulim svjetskim ratovima ni na ovim prostorima nisu bila mala. Dok su podmornice u drugom svjetskom ratu na Sredozemnom moru potopile oko 360 brodova s ukupno 1 150 000 tona nosivosti, a površinski ratni brodovi i specijalizirani zrakoplovi uništili 50 podmornica, samo savezničke podmornice u Jadranu potopile su oko 30 brodova, s više od 90 000 tona nosivosti pri čemu je stradalo samo pet podmornica.

Iz takvih pokazatelja lako je zaključiti da učinkovitost borbenih djelovanja podmornica u Jadranu nije bitno zaostajala za onima u Sredozemlju. Jedna je podmornica u Jadranu prosječno potapala po sedam brodova, ukupne nosivosti od oko 19 000 tona prije nego je i sama uništena. Istodobno jedna podmornica u Sredozemnom moru potapala je po osam brodova ukupne nosivosti od oko 25 000 tona. Neznatne razlike valja promatrati kroz činjenicu da su Sredozemnim morem plovili veći brodovi nego Jadranom.

Od nadmoći do sloma

Samo mjesec dana poslije izbijanja prvoga svjetskog rata na europskim kopnenim ratištima, odnosno dva-desetak dana nakon prvih britanskih flotnih aktivnosti, već krajem mjeseca kolovoza 1914, dvije francuske podmornice, "Le Verrier" i "Joule", uplovile su u Jadran na prve borbene zadatke. Ali, zbog ograničene autonomije, poslije dva dana motrenja površinske situacije morale su se vratiti u, za njih sigurnije i prostranije, Sredozemlje.

Treća francuska podmornica "Curie", najprije doteljena do Palagruže, a odande u kombiniranoj plovidbi pod morem i na morskoj površini, stigla je krajem mjeseca prosinca iste godine pred Pulu, gdje je trebala napasti neki od važnijih austrougarskih ratnih brodova. Podmorničare nije poslužila sreća jer, nastojeći uploviti u luku i iznenaditi protivničku flotu, podmornica se naprosto "upetljala" u protupodmorničku mrežu kojom je luka bila zaštićena; bila je otkrivena i - zarobljena.

Nakon tog neuspjeha prestale su francuske podmorničke eskurzije u Jadranu, a austrougarski podmorničari prihvatili su izazov. Na "bačenu rukavicu" prva je reagirala austrougarska podmornica U-12. Ona je 21. prosinca u južnom Jadranu otkrila dva neprijateljska broda što su s teretom ugljena i žita plovili prema Crnoj Gori. U 8 sati i 30 minuta podmornica je s male udaljenosti lansirala torpedni plotun na brod "Jean Bart" i teško ga oštetila. Zbog straha od desetak austrougarskih podmornica pristiglih u međuvremenu u južni Jadran i raspoređenih do Otrantskih vrata, francuska je definitivno prestala slati površinske brodove u to područje.

* mr. Dragoljub Luburić
A.B. Šimića 3
Split

Nakon uspjeha U-12 još jedna austrougarska podmornica bila je uspješna. Patrolirajući 15 milja južno od mjesta Santa Maria di Leuca, podmornica U-5 otkrila je, a zatim preciznim pogocima s nekoliko torpeda, 27. travnja 1915., i potopila talijanski krstaš "Leon Gambetta".

Nakon što je otkrivena praktična prednost podmornica kao nevidljivih ratnih brodova koji djeluju gotovo nečujno, one su brzo postale učinkovito borbeno sredstvo upravo protiv - podmornica! Talijanska ratna mornarica poslala je svoju podmornicu "Nereidu", istisnine od 300 tona, opremljenu s dva torpeda, u vode oko Palagruže da u zasjedi dočeka, napadne i potopi koju od austrougarskih podmornica na putu prema Otrantu ili na njihovu povratku.

Možda se prava istina nikad neće saznati, ali prikriivena "Nereida", umjesto da iskoristi taktičku prednost iznenađenja, sama je postala žrtvom. Vraćajući se disciplinirano u punoj tajnosti sa svog pohoda, U-5 prva je otkrila "Nereidu", lansirala je svoja preostala torpeda i pogodila cilj. Mala se "Nereida" trenutno raspala, a njezinih je 17 članova poginulo. Prije dvadeset godina, a poslije višednevnih podmorskih radova splitski je "Brodospas" izvadio posmrtno ostatke "Nereidinih" podmorničara, a Italija je svečanim obredom preuzela i pokopala pronađene kosti u podmornici.

Odstustvo francuskih podmornica u Jadranu kratko je trajalo, i one su ponovno stigle. Međutim, za njih bio je to još jedan neuspjeh. U noćnim satima, točnije u 2 sata i 35 minuta, 29. prosinca austrougarska krstarica "Helgoland" iznenada se sudarila s francuskom podmornicom "Monge", koja je motrila na periskopskoj dubini! Zbog oštećenja i snažnog prodora morske vode u njezin trup, da ne bi potonula, podmornica je izronila na površinu. Mađarski razarač "Balaton" plovio je iza "Helgolanda" i preuzeo je preživjele podmorničare na svoju palubu, a kad je zapovjednik podmornice, poručnik bojnog broda Morillot, u stilu velikih pomoraca onog doba odbio prijedlog zapovjednika razarača da napusti podmornicu i uspne se na "Balaton", razarač je topovskom vatrom potopio "Monge" zajedno sa zapovjednikom.

Cjela je 1916. bila karakteristična po povećanom oprezu površinskih brodova u plovidbi Jadranom, a prva upotrijebljena protupodmornička sredstva pokazala su se djelotvornima. Naime, tijekom godine otkriveno je više podmornica, a čak osam ih je potonulo - tri savezničke i pet austrougarskih, što je nagovijestilo prekretnicu započetih protupodmorničkih operacija ozbiljnih razmjera.

Nepovoljan odnos austrougarskih gubitaka prema savezničkim Beč je djelomično popravio tek sredinom 1917. godine. Podmornica U-27 torpednim plotunom 7. svibnja potopila je britansku krstaricu "Dartmouth". Razarač koji ju je pratio pohitao je u pomoć posadi, ali je naišao na minu koju je položila austrougarska podmornica UC-25.

Godina 1918., kao i na kopnenim ratištima, bila je i kraj kratkotrajne, ali, mora se priznati, i učinkovite nadmoći austrougarskih podmornica u Jadranu. Saveznička se otrantska baraža u međuvremenu definitivno zatvorila, austrougarski površinski brodovi bili su u

"mišolovci", a samo je nekoliko preostalih austrougarskih podmornica bilo sposobno probiti blokadu.

Posljednji proboj otrantske baraže bio je pod mađarskim admiralom Miklosom Hortyem s osam austrougarskih i četiri njemačke podmornice. Ali to je već tad bila demonstracija prkosa, hrabrosti i očaja zbog sloma male, ali dobro izbalansirane i učinkovite podmorničke flote u Jadranu.

Rezimirajući aktivnosti i učinke podmornica i protupodmorničkih snaga u borbenim operacijama na Jadranu sve do Otranta, može se zaključiti da su anglo-francusko-talijanske snage teško izlazile na kraj s austrougarskim podmornicama. Na Sredozemnom i Jadranskom moru u prvom svjetskom ratu saveznici su potopili 54 podmornice, od kojih 36 njemačkih i 17 austrougarskih. Ali ni cijena gubitaka što su ih saveznicima nanijele podmornice nije bila malena, jer su izgubili 150 000 tona trgovačkog brodovlja. Za jednu potopljenu podmornicu istisnine ne veće od 600 do 900 tona, saveznička je strana platila mnogo veći račun.

Dakako, usporedba gubitaka brodova prema kriterijima njihova ukupnog broja i nosivosti nije sasvim objektivna. Zato primarni zaključci ovakvih analiza nemaju punu znanstvenu utemeljenost jer se uzimaju u obzir nepoznatu borbenu i komercijalnu vrijednost uništenog tereta što su ga prevozili trgovački brodovi.

Ali, kakva su opasnost već tad bile podmornice u Jadranu, najbolje se vidi iz angažiranoga savezničkog brodovlja u otrantskoj baraži. Čak 280 brodova tu je sprečavalo prodor podmornica u Sredozemlje. Usporedi li se taj broj s izgubljenim podmornicama na strani sila osovine, može se zaključiti da je prosječno pet površinskih brodova bilo potrebno da se spriječi akcija jedne podmornice.

Podmornice koje su umrle od stida

Za razliku od prvoga svjetskog rata, u kojem je austrougarska ratna mornarica bila najjača pomorska sila na Jadranu, kao "produžena ruka" Monarhije koja onemogućuje pristup neprijateljskim brodovima obali, u drugom svjetskom ratu to je bila ratna mornarica Italije. Ona je, sukladno njemačko-talijanskoj pomorskoj strategiji, većim dijelom svoje flote morala biti na Sredozemlju, pa je na Jadranu angažirala brodovlje radi nesmetanog prometa između zapadne i istočne obale.

Kad su 6. travnja 1941. Njemačka i Italija napale Kraljevinu Jugoslaviju, njezine podmornice, kao ni drugo ratno brodovlje, nisu ispunile očekivanja. Podmornice "Nebojša" i "Osvetnik" već na početku rata trebale su sudjelovati u zadarskoj operaciji, ali do nje nije došlo.

Prvih dana nakon što je izbio rat Italija je organizirala intenzivni prekomorski promet u južnom Jadranu, prevozeći i ratni materijal u zaposjednute albanske luke, pa su podmornice "Nebojša" i "Smeli" upućene u to područje. Devet konvoja s ukupno 23 broda bilo je između 10. i 11. travnja na putu iz Barija i Brindizija prema Duresu i Valoni, što je za podmornice bila bogata "lovina". Međutim, talijansko ih je zrakoplovstvo pravo-

Obilježja nekih tipova podmornica koje su u drugom svjetskom ratu djelovale u Jadranu

TIP I PRIPADNOST DRŽAVI	ISTISNINA Površinska	BRZINA Površinska	NAORUŽANJE	RADIUS DJELOVANJA	POSADA
	Podvodna (t)	Podvodna (čv)		DUBINA RONJENJA	
OSVETNIK SMELI Jugoslavija	$\frac{630}{810}$	$\frac{14}{9}$	1 top od 100 mm 6 torpednih cijevi	$\frac{5\ 000\ \text{milja}}{80\ \text{m}}$	44
NEBOJŠA HRABRI Jugoslavija	$\frac{910}{1160}$	$\frac{14}{10}$	1 top od 102 mm 6 torpednih cijevi	5 000 milja	
UNRIVALLED UPHOLDER V. Britanija	$\frac{630}{730}$	$\frac{12}{9}$			
PIETRO CALVI Italija	$\frac{1470}{2000}$	$\frac{17}{8}$	2 topa od 120 mm 8 torpednih cijevi	$\frac{13\ 500\ \text{milja}}{100\ \text{m}}$	65
RORQUAL V. Britanija	$\frac{1750}{2150}$	$\frac{16}{9}$	1 top od 102 mm 8 torpednih cijevi		50
VII. Njemačka	$\frac{770}{850}$	$\frac{17}{7}$	1 top od 105 mm 5 torpednih cijevi	$\frac{10\ 000\ \text{milja}}{100\ \text{m}}$	45

dobno otkrilo i obje su se vratile u Boku kotorsku, ne ispalivši ni metka ni jednog torpeda na slabo zaštićene ciljeve.

Slično sudbini podmornica drugih mornarica, primjerice Nizozemske, Norveške i drugih, Nijemci i Talijani zarobili su jugoslavenske podmornice u lukama. Jedino je "Nebojša", u pratnji dvije torpiljarke, uspio pobjeći i, premda nekoliko puta otkrivanja u tijeku plovidbe, 27. travnja 1941. priključio se savezničkim snagama u Aleksandriji. Podmornicu "Osvetnik" zarobili su Talijani u Bokokotorskom zaljevu 14. travnja i pod imenom "Francesco Rismondo" koristio se njome u ratu do 1943. Tad ju je njemačko ratno zrakoplovstvo potopilo u luci Bonifacio na Korzici. i "Smeli" je zarobljen u Boki, pa je pod imenom "Antonio Baiamonti" do 9. rujna 1943. plovio pod talijanskom vojnopomorskom zastavom, a tad je potopljen u La Speciji. Podmornicu "Hrabri" Talijani su zarobili 17. travnja i iste godine raspremili u Puli. Bez obzira na okolnosti u kojima su se našle, osim "Nebojše", ostale tri podmornice zastrašujućih naziva ostale su - *submarines that died of shame*.

Podmornicom protiv podmornice

Dok su jugoslavenski podmorničari već prvih dana doživljavali svoju agoniju i slom, u Jadranu se pojavile prve britanske podmornice. ponajprije, to je bila podmornica "Regent", koja je, uz suglasnost talijanske vlade, uplovila u Bokokotorski zaljev radi evakuacije britanskog ambasadora i njegova pratećeg osoblja. Premda je bila najavljena točnom lokacijom i vremenom prisutnosti, talijanski su je zrakoplovi napali 22. travnja 1941. u 15 sati i 30 minuta. Ona je brzo napustila vez u Zelenici i, zaobišavši opasna minska polja, poslije četiri dana stigla je na Maltu.

Tek iduće godine "Thorn", druga britanska podmornica ulazila je u Jadran. Doplovivši u siječnju 1942. iz

Jonskog mora, iz tehničkih razloga nakratko se zadržala uz obale Mljeta, a do kraja mjeseca doplovila je do Pule, gdje, za razliku od nesretne francuske podmornice "Curie", u plitkom, za podmornice nepovoljnom morskom ambijentu dočeka svoju žrtvu. Bila je to talijanska školska podmornica "Medusa", sa 60 članova posade. "Thorn" joj se neopaženo približila na malu udaljenost torpednim je plotunom potopila. Spasila su se samo dva podmorničara.

Nekoliko mjeseci nakon toga u talijanskim teritorijalnim vodama, približivši se na samo četiri milje od luke Brindizi, britanska podmornica "Upholder" u 17 sati i 30 minuta 18. ožujka na svom je šumosmjeracu otkrila neprijateljsku podmornicu. Na periskopskoj dubini ustanovila je da u površinskoj vožnji plovi talijanska podmornica "Tricheco".

Zapovjednik "Upholdera" munjevito je proračunao tekuće parametre gađanja, posada je pripremila ubojita torpeda. Umjesto u remontni zavod, do kojega su bile samo 4 milje, "Tricheco" se učas našla na morskom dnu.

Dan poslije topovskim je plotunima podmornica "Upholder" potopila mali brodić "Mariju" od dvadesetak tona u istom području.

Napadaji na "kapitalce"

Tijekom mjeseci travnja i svibnja 1942. još su dvije britanske podmornice patrolirale u južnom Jadranu, pa je 16. travnja njihova žrtva bio talijanski brod "Rosa M." od 270 tona, 16. travnja pravi "kapitalac", brod "Dalia" od 5 500 tona i, najzad, 19. travnja brod "Penelope" od 1 100 tona. Svi brodovi potopljeni su torpedima, a prije toga, 11. travnja topovskim plotunima s jedne podmornice pred Porto Palermom potopljena su i dva jedrenjaka.

Jedna neidentificirana, vjerojatno britanska podmornica, 28. kolovoza iste godine jugozapadno od otoka

Sazana topovskom vatrom potopila je talijanski jedrenjak od 100 tona, a tri dana poslije, između Barija i Brindizija podmornica je potopila talijanski opskrbeni brod.

Te godine britanski su podmorničari bili vrlo aktivni u Jadranu i Jonskome moru. Pred Valonskim su zaljevom potopili talijanski trgovački brod "Rovigno", a u području rta Ploče, ponajprije pogotkom torpedom zaustavljen je brod "Ninuccia", a zatim je plotunima iz topova s podmornice brod potopljen. U 14 napada podmornice su potopile sedam, oštetile su dva transportna broda s ukupno 11 500 tona, a potopile su i dvije talijanske podmornice.

I 1943. bila je za njih uspješna. Već 11. siječnja ispred Boke jedna je podmornica torpedom potopila talijanski motorni brod "Vittoria Beraldo" od 450 tona, a desetak dana poslije opet jednog "kapitalca" - brod "Citta di Genova" od oko 5 500 tona. Idućeg mjeseca britanska podmornica "Unbending" otkrila je pred Monopolijem talijanski brod "Eritreju" od 2 500 tona, a na komunikaciji Dures - Bari neprijateljski brod "C. Margottini" i oba je potopila preciznim pogocima torpeda.

Jedna druga britanska podmornica dočekala je 14. lipnja u zasjedi, sedam milja od Valone, talijanski transportni brod "Rosandru" od čak 8 000 tona, koji je pratio naoružani brod. Premda naoružan, upravo taj brod je platio cijenu svoje neopreznosti; podmornica ga je potopila.

Britanska podmornica "Unproar" je 6. kolovoza oko 22 sata sjevernije od Brindizija otkrila talijanski konvoj u kojemu je bio brod "Italija" praćen torpiljarkom "Pilo" i naoružanim brodom "Brindizi". Iz taktičkih razloga podmornica se nije mogla približiti glavnom brodu, pa je torpeda lansirala na "Brindizija" i potopila ga. Druga podmornica u tom području "Unruffeld" potopila je brod "Citta di Catania" od 3 500 tona 8 milja sjeverno od Brindizija.

A početkom mjeseca rujna 1943. zbio se posve neobičan događaj. Opet jedna britanska podmornica, ovaj put bila je to "Unrivalled", drsko je uplovila u luku Bari i zaplijenila nekoliko trgovačkih brodova! Neobičnost je u tome što su takve ili slične prepade izvodili uglavnom površinski ratni brodovi, ulazeći velikom brzinom u luke uz iznenađujuću vatru iz više topova. To je redovito paraliziralo posadu trgovačkih brodova i ona se odmah predavala. Ali podmornica, osim tajnosti doplovljenja i iznenađujuće pojave u luci, drugih mogućnosti nema da iznenadi posade takvih brodova.

Zapovjednik podmornice prijeteći topom s palube i torpedima iz torpednih cijevi primorao je kapetane brodova da odmah sa svojim brodovima napuste luku, a zatim ih je uz pomoć podmornice "Unruly" sve doveo do Malte.

Te godine, 18. listopada, pred Dubrovnikom jedna je britanska podmornica potopila njemački brod "E. Fusser". Od tog vremena, zbog apsolutne pomorske i zračne nadmoći saveznika, njemački se promet odvijao samo uz istočnojadranski obalni rub, pa podmornice više nisu imale ciljeve, jer u međutočno područje ipak nisu smjele uplovljavati.

Slično kraju prvoga, završio je i drugi svjetski rat za podmornice. Saveznička avijacija 9. siječnja 1944. u pulskoj je luci potopila dvije preostale njemačke podmornice "type VII B".

Najzad, umjesto čvrstog zaključka nekoliko konstatacija:

1. Samo Italija do svoje kapitulacije u rujnu 1943. angažirala je na Jadranu 110 raznovrsnih brodova, od kojih je čak 40 posto bilo specijalne - protupodmorničke namjene.

2. Uz manevarske snage na moru, talijanska je ratna mornarica instalirala stacionarni sustav podvodnog motrenja eventualnog približavanja protivničkih podmornica u području rta Ploče i prolaza Maknare.

3. Za dvije i pol godine podmorničkog rata na Jadranu one su izvele 35 napada, potopivši 20 brodova s ukupno oko 50 000 tona, a četiri broda, premda pogođena, doplovila su do sigurnih luka; dvije podmornice pritom su zauvijek ostale na morskom dnu.

Prošle su mnoge godine od tih zbivanja u jadranskim dubinama, a u ovim prisjećanjima spomenute su pomalo zaboravljene podmorničke operacije. Pred znanstvenicima ostaje još velik posao istraživanja svega toga što se zbivalo pod morem. Hrvatska je zemlja duge pomorske tradicije, pa joj i dolikuje da njezin narod, posebice onaj njegov dio koji živi uz more i od mora, bolje nego dosad poznaje prošlost koja ih se neposredno tiče. Stanovit je to i moralni dug prema životima koji su se pogasili u plavim jadranskim dubinama kad su konce vukli veliki i moćni, a račun plaćali i sinovi malih naroda, među kojima su nerijetko bili i naši preci. Zato podmorničke operacije na Jadranu ne bi trebale biti zaboravljene.

LITERATURA

1. Ferrante-Gay: LA MARINA ITALIANA - Storia di uomini e navi; Edizione d'S.p.A. Roma 1987.
2. FOKUS, Zagreb od 28.II. do 13.III. 1979.
3. I SOMMERSGIBILLI IN MEDITERANEO I. i II. Edizione Inst. ist. Roma 1967/68.
4. POMORSKA ENCIKLOPEDIJA, toma V. JLZ, Zagreb 1981.
5. POMORSKI LEKSIKON, JLZ "M. Krleža", Zagreb 1990.
6. Vasiljević-Visković: VELIKE POMORSKE BITKE I OPERACIJE KROZ ISTORIJU, BIGZ, Beograd 1975.

THE FORGOTTEN SUBMARINE WAR AT THE ADRIATIC

Summary

This article has described the forgotten submarine war in the Adriatic which is a narrow sea, during the two World Wars. The first part of the article has given all the activities and the short military analysis and the consequences of the France-versus-Austro-Hungarian submarine war. The second part has discussed the activities of the British submarines in the Adriatic.

An overview of the main types of the submarines in the Second World War has been added to the article. All the losses of the Mercantile marine and Navy have been analysed chronologically.